

UDK : 323.2:321.01 (497.6 Imotski/Ljubuški) “ 15/16 ”
Originalni naučni rad

OSNIVANJE SUDBENIH JEDINICA (KADILUKA) U IMOTSKOM I LJUBUŠKOM

Dijana Pinjuh
Filozofski fakultet, Sveučilište u Mostaru,
Bosna i Hercegovina

Apstrakt: Autorica se bavi problematikom kadiluka Imotski i Ljubuški. U radu se oslanja na izvorne turske dokumente na osnovi kojih nastoji odrediti godine njihovog osnutka.

Ključne riječi: kadiluci, Imotski, Ljubuški, osnutak.

Abstract: The author deals with the problem of kadiluks in Imotski and Ljubuški. Using Turkish sources she attempts to determine the years of their establishment.

Key words: kadiluks, Imotski, Ljubuški, establishment.

Osmansko je carstvo vrlo brzo po osvajanju novih prostora uspostavljalo svoju organizaciju i upravu. Izuzetak nisu bili ni naši prostori. Nakon osvajanja najvećega dijela Hercegovine osvojena su područja bila organizirana u vilajet Hersek, koji je 1470. godine prerastao u zaseban sandžak. U sudsko-administrativnom pogledu bio je podijeljen na sudbene jedinice, tzv. kadiluke, koji su se opet dijelili na manje upravne jedinice, nahije. Značajnu studiju o upravnoj organizaciji Bosne i Humske zemlje nakon osmanskoga osvajanja dao je Hazim Šabanović, a na njegov rad i podatke koje je iznio pozivali su se svi kasniji istraživači.

Kada je riječ o osnivanju kadiluka, za većinu se ne zna točna godina osnutka. Da bi se došlo barem do nekih odgovora, ovdje će biti uzeti u razmatranje kadiluci

Imotski i Ljubuški, za koje osmanske isprave donose najviše podataka. Dokumente koji će biti korišteni u prilogu koristio je izvjestan broj istraživača, ali se njihovim detaljnim proučavanjem došlo do spoznaja koje bacaju novo svjetlo o godinama osnivanja spomenutih kadiluka. Rad se najvećim dijelom oslanja na izvorne osmanske dokumente koji se nalaze u franjevačkim samostanima u Zaostrogu, Makarskoj i Omišu, a čiji se prijevodi čuvaju u knjižnici makarskoga samostana. Na osnovi njih će se pokušati ustvrditi i argumentima potkrijepiti godine osnutka navedenih kadiluka. No, prije nego prijedemo na tu problematiku, valja kratko objasniti značaj kadiluka i koje je sve zadaće i dužnosti imao kadija koji je stajao na čelu jedne takve sudbene jedinice.

Kadiluk (tur. *kadilik* ili *kaza*, ar. *kadā'*) bio je sudsko-administrativna jedinica koja se nalazila između sandžaka i nahije, a obuhvaćala je veći ili manji broj nahija. Na čelu kadiluka u sudskom pogledu stajao je kadija (ar. *qādī*, tur. *kadi* - sudac), koji je u donošenju odluka bio potpuno neovisan, a njegove odluke bazirale su se na državnim zakonima ili šerijatu. U središtima većih udaljenih nahija kadija je postavljao svoje zastupnike, *naibe*. Područje na kojem je naib vršio sudsko-administrativne poslove u ime kadije zvao se *nijabet*, a mogao je obuhvaćati jednu ili više nahija.¹ Mjerodavnost kadije bila je poprilično široka. Osim što je vodio sve poslove pravne prirode, kadija je bio dužan slati izvješća središnjoj vlasti o svim aktivnostima državnih službenika u svom djelokrugu, kao i o raspoloženju stanovništva, nadgledao je prikupljanje poreza, sve javne djelatnosti u gradovima, poslovanje trgovaca, te cijene prehrambenih proizvoda. Sve naredbe koje su stizale bilo kojem službeniku dobivao je i kadija, koji je bio dužan zavesti ih u sidžile (sudski registar). Pored navedenog, kadija je bio dužan pomoći u prikupljanju potrebne komore za vojsku, te ljudi koji su se brinuli za popravak tvrđava i putova.² Njegovu ulogu u gradu jednim dijelom možemo usporediti s ulogom gradonačelnika.³ U mjerodavnost kadije nije pripadalo rješavanje građansko-pravnih poslova nemuslimana, dok je u pitanjima krivičnoga, administrativnoga, poreznoga i zemljišnoga prava, kadija mjerodavan jed-

¹ Hazim Šabanović, 1982., *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo, 111; Nenad Močanin, 1999., *Turska Hrvatska. Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva do 1791. Preispitivanja*, Matica hrvatska, Zagreb, 45-46.

² E. J. Brill 1997., *The encyclopaedia of islam*, vol. IV., New edition, Leiden, 375; Usp. Avdo Sućeska, 1965., *Ajani. Prilog proučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XXII, Odjeljenje istorijsko-filološkog nauka, knjiga 14, Sarajevo, 48-49.

³ N. Močanin, *Turska Hrvatska*, 46.

nako i za muslimane i nemuslimane.⁴ Na čelu kadiluka u upravnom i izvršnom pogledu stajao je kajmekam, odnosno muselim.

Osnivanje sudsko-upravne organizacije sa sjedištem u Imotskom

Prilikom osnivanja svakoga novog kadiluka od već postojećih kadiluka oduziman je određen broj nahija i priključivan novom. Tako je učinjeno i prilikom osnutka kadiluka Imotski. Prema Šabanoviću, najstariji njegov spomen jest iz 1562. godine, a činile su ga nahije Duvno, Buško blato, Ljubuški, Posušje, Imota, Gorska župa, Primorje i Fragustin, koje su ranije bile u sastavu Mostarskoga kadiluka.⁵ Na osnovi podatka koje je iznio Šabanović, većina kasnijih autora uzimala je 1562. godinu kao godinu osnutka Imotskoga kadiluka. Međutim, dostupni osmanski dokumenti daju nešto drukčije podatke. U spomenutim dokumentima, nahije Primorje, Ljubuški, Duvno, Fragustin i Imota spominju se u sastavu Mostarskoga ili nekoga drugog kadiluka i nakon 1562. godine. Tako u hudžetu Rošena, sina Nesuhova izdanog 2. dekade rebia II. 972./1564. stoji da je “sudu pristupio gvardijan crkve Zaostroga u nahiji Primorje u kadiluku Mostar”.⁶ Desetak godina kasnije (III. dekade džumaza III. 981./1573.) izdan je hudžet mostarskoga kadije Halila, sina Ahmedova u kome se nahija Primorje i dalje navodi u kadiluku Mostar.⁷ Sve do 1573. godine možemo sigurno ustvrditi da spomenuta nahija nije pripadala nekom drugom kadiluku osim mostarskom. Prvi do sada poznati spomen nahije Primorje u Imotskom kadiluku jest iz mjeseca redžepa 984., odnosno srpnja 1576. godine. Navedene godine izdan je hudžet imotskoga kadije Halila, sina Huseinova u kome stoji kako je sudu pristupilo nekoliko franjevaca, “svi iz crkve Sveta Gospoja na skeli Makarska u nahiji Primorje u imotskom kadiluku.”⁸

Za nahije Ljubuški i Duvno, Šabanović kaže da su od 1562., odnosno 1575. godine u sastavu Imotskoga kadiluka.⁹ Međutim, u izvodu iz carskoga deftera iz 2. dekade safera 975., odnosno 1567. godine stoji da nahija Ljubuški, kao i selo Ljubuški pripada Mostaru,¹⁰ a da je tako ostalo i do sredine 80-ih godina 16. st. potvrđuje i

⁴ A. Sućeska, *Ajani*, 48, bilj. 183.

⁵ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 194.

⁶ *Acta turcica*, Zaostrog (dalje: AT, Z), 51.

⁷ AT, Z 58.

⁸ AT, Z 57.

⁹ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 189.

¹⁰ AT, Z 55; Šabanović navodi da je nahija Ljubuški 1567. bila u kadiluku Imotski, 194.

popis pučanstva u Hercegovini iz 1585. godine u kojemu se kao dio kadiluka Mostar navode i nahija Ljubuški i nahija Duvno.¹¹ Prema tome, navedene nahije nikako nisu mogle biti dijelom Imotskoga kadiluka 1562., odnosno 1575. godine, jer su u to vrijeme još uvijek bile u sastavu kadiluka Mostar.

Za nahiju Fragustin Šabanović kaže da je “pripadala prvo mostarskom a kasnije od 1576. imotskom kadiluku i ostala u njegovu sastavu sve do osnivanja gabeoskog kadiluka.” Potvrdu da je navedena nahija sve do 1575. godine pripadala u kadiluk Mostar, kako to Šabanović i navodi, nalazimo u već spomenutim dokumentima. Prve dekade redžepa 983., tj. 1575. godine izdan je “hudžet duvanjskog kadije ili naiba Mehmeda”, u kojem stoji da se selo Zaostrog nalazi “u nahiji Fragustin u kadiluku Mostar”.¹² Međutim, ista se nahija navodi u Mostarskom kadiluku i nakon 1576. godine. Na sudu je 1580. godine zabilježena izjava nekoga Juraja, sina Benkova koji je bio “iz sela Zaostrog nahije Fragustin u kadiluku Mostar”.¹³ Deset godina kasnije 1590. nahiju Fragustin opet nalazimo u Mostarskom kadiluku.¹⁴ Ako je navedena nahija u jednom trenutku i pripadala Imotskom kadiluku onda je to moglo biti ili u razdoblju poslije 1580. a prije 1590. godine, ili od 1576. kako to navodi Šabanović, ali je iz nekoga razloga kasnije opet vraćena u sastav Mostarskoga kadiluka. Već 1591. godine nahija Fragustin spominje se u Gabeoskom kadiluku.¹⁵

Imotski se kadija spominje 1567. godine u jednom sudskom rješenju u kojem se odbija zahtjev predstavnika srpskoga patrijarha iz Gabele, Antuna, da mu franjevci i katolički narod plaćaju takse. Tada je, između ostalih, i imotski kadija Abduraman, potvrdio ispravu kojom se odbija zahtjev pravoslavnoga patrijarha.¹⁶ Spominjanje imotskoga kadije ne znači da je u to vrijeme postojao Imotski kadiluk kao samostalna upravna jedinica. Vjerojatno se radilo o naibu mostarskoga kadije, odnosno ispostavi Mostarskoga kadiluka kojemu je Imotski pripadao sve do osnutka istoimenoga kadiluka. Ovo nije jedini primjer da se naib spominje u svojstvu kadije i prije osnivanja dotičnoga kadiluka. Tako se u dubrovačkim arhivima nevesinjski kadija spominje 1470. godine, iako je Nevesinjski kadiluk, prema podacima koje donosi Ša-

¹¹ Ahmed S. Aličić, 1991., “Privredna i konfesionalna struktura stanovništva u Hercegovini krajem 16. stoljeća”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 40, Orijentalni institut, Sarajevo, 177-178.

¹² AT, Z 61.

¹³ AT, Z 64.

¹⁴ AT, Z 77.

¹⁵ AT, Z 78.

¹⁶ Primjerak isprave na turskom i njezin prijevod objavljeni u: *Acta franciscana Hercegovinae 1206.-1699.*, I., Ziral, Mostar, 2009., 141-144.

banović, osnovan tek oko 1537. godine.¹⁷ Dakle, ni ovdje se nije radilo o samostalnom kadiji, nego o naibu. Sve su prilike da je u tom svojstvu spomenut i imotski kadija 1567. godine, a u prilog ovoj tvrdnji govore već izneseni primjeri.

Prvi siguran spomen imotskoga kadije koji nalazimo u osmanskim dokumentima, kako je već spomenuto, jest iz mjeseca redžepa 984., tj. 1576. godine kada je izdan hudžet imotskoga kadije Halila, sina Huseinova.¹⁸ Iako se nigdje izričito ne spominje osnivanje kadiluka, iz podataka koje donose osmanski izvori može se zaključiti da nije mogao biti osnovan davno prije spomenute godine.

U prilog već navedenom ide i jedan podatak iz sudskoga zapisnika iz 2. dekade zilkade 977./979., odnosno 17.-26. travnja 1570. ili 1572. godine u kome stoji kako je sudu pristupio fra Pavle, gvardijan sela Kamen Most, koje se nalazi u “nahiji Imota, koja pripada mostarskom kadiluku”.¹⁹ Još jedan spomen nahije Imota u Mostarskom kadiluku nalazimo i 1574. godine. Hercegovački sandžak-beg Jusuf, sin Bajramov, piše redovnicima crkve u selu Kamen Most, koja se nalazi u “nahiji Imota, u kadiluku Mostar, u sandžaku Hercegovina”.²⁰ Iz svega navedenog proizlazi da Imotski kadiluk nije mogao biti osnovan 1562. godine nego cijelo jedno desetljeće kasnije. Po svojoj prilici nastao je 1576. godine kada se najveći broj nahija i spominje u njegovu sastavu.

Osnivanje sudbene jedinice sa sjedištem u Ljubuškom

Ljubuški se kadiluk, prema dosadašnjim saznanjima, spominje kao samostalan tek od 30-ih godina 17. st., tako da se i godina njegova osnutka stavlja u to vrijeme ili nešto malo prije toga.²¹ U osmanskim dokumentima njegov prvi spomen nalazimo 2. dekade safera 1020., odnosno 25. travnja do 4. svibnja 1611. godine i to u teskeri makarskog emina Čejvan-age, koji samostan Zaostrog spominje u Ljubuškom kadiluku.²² Nakon 1611. isti se kadiluk spominje i 1612. godine kada se u njegovu sastavu

¹⁷ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 192.

¹⁸ AT, Z 57.

¹⁹ *Acta turcica*, Makarska I-21.

²⁰ *Acta turcica*, Omiš (dalje: AT, O), 1.

²¹ Muhamed A. Mujić, 1952./1953., “Prilog proučavanju prošlosti Vitine”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, III-IV, Orijentalni institut, Sarajevo, 622; H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 197.

²² AT, Z 122.

spominje selo Brist kod Zaostroga,²³ zatim 1619. u jednom fermanu sultana Osmana II. koji upućuje kadijama Imotskoga, Ljubuškoga i Mostara,²⁴ te 1627. također u fermanu upućenom kadijama, ovaj put Ljubuškoga i Imotskoga.²⁵ Iz priloženog se može zaključiti da je ovaj kadiruk osnovan ranije nego što se to dosada mislilo, a to je svakako prvo desetljeće 17. stoljeća. Najvjerojatnije 1610. godine.

Ljubuški naib spominje se sve do polovice 17. st., odnosno Kandijškoga rata (1645.-1669.), nakon čega u izvorima više ne nalazimo njegova spomena. Ljubuški naib Ishak izdao je 1077., tj. 1666. godine muraselu, nekom papazu Marijanu i to je vjerojatno posljednji put da se Ljubuški naib spominje u pisanim dokumentima.²⁶

Kada je došlo do ukidanja kadiruka ne može se sa sigurnošću ustvrditi. Šabanović je mišljenja da je do toga došlo za vrijeme trajanja Kandijškoga rata ili neposredno nakon njega.²⁷ Međutim, u dokumentima se Ljubuški kadiruk spominje i tijekom Bečkoga rata (1683.-1699.). U teskeri bosanskoga valije iz 1685. godine upućenoj eminu Mustafa-agi dano je pravo ubiranja resmi filurije od Vlaha “u kadirucima Mostar, Ljubuški i Imotski”.²⁸ Iste godine u regesti sidžila mostarskoga suda nalazimo i pečat i potpis Ljubuškoga kadije Hasana u svezi raspodjele imovine nasljednicima Ivana, sina Matina.²⁹ To je zasada posljednji poznati spomen toga kadiruka, odnosno kadije u pisanim dokumentima. Ljubuški je kadiruk vjerojatno ukinut za vrijeme trajanja ili nakon Bečkoga, a ne Kandijškoga rata kako se to dosada mislilo.

Razlog za ukidanje kadiruka Ljubuški svakako treba tražiti i u političkim prilikama onoga vremena. Nakon Bečkoga, odnosno Morejskoga rata velik broj pučanstva napustio je svoje domove, ne samo u Ljubuškom kraju nego i susjednim područjima, tako da su mnoga sela ostala poluprazna, ili čak pusta. U takvim okolnostima taj kadiruk više nije imao svoju svrhu pa je njegovo ukidanje bilo neminovno. Političke su prilike utjecale i na daljnju sudbinu Ljubuškoga. Nakon još jednoga tursko-mletačkog sukoba u prvoj polovici 18. st. Imotski je pripao Dalmaciji, a dio nekadaš-

²³ AT, Z 128.

²⁴ AT, I -21 ili O 2.

²⁵ AT, Z 182.

²⁶ AT, O 31.

²⁷ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 197.

²⁸ *Regesta sidžila mostarskog suda, fragmenti iz 1044-1207 (1635-1783)*, obradio Hivzija Hasandedić, 25/a.

²⁹ ISTO, 24/b.

njega Imotskog kadiluka koji je ostao u osmanskim rukama, nazvan je Imotska beki-ja. Ljubuški je 1717. godine postao sjedište kadiluka Imotske bekije.³⁰

Korišteni dokumenti predstavljaju bogatu riznicu podataka na osnovi kojih možemo doći do važnih otkrića ne samo po pitanju organizacije nego i drugih pojava koje se odnose na razdoblje osmanskoga gospodstva na našim prostorima. Ono što je važno napomenuti jest da je prijevod izvornih osmanskih dokumenata učinio Hazim Šabanović. Kako se radi o nekoliko stotina dokumenata, razumljivo je da su se neke stvari previdjele i da je bilo teško uočiti određene nepodudarnosti. Većina autora i istraživača koji su se u svojim radovima pozivali na Šabanovića, priznatoga i cijenjenoga znanstvenika, nisu dovodili u pitanje točnost iznesenih podataka. Tek se detaljnim proučavanjem došlo do otkrića koji su ovdje iznijeti. Ni ovim radom nisu u cijelosti razjašnjene sve nedoumice, ali smo barem korak bliže odgovorima na neka pitanja ■

ESTABLISHMENT OF JUDICIAL UNITS (KAZA) IN IMOTSKI AND LJUBUŠKI

Summary

Author's contribution is based on authentic Turkish documents, which are located in the Franciscan monastery in Zaostrog, Makarska and Omis, whose translations are kept in the library of the monastery of Makarska, considers the establishment Kaza Imotski and Kaza Ljubuski. Kadiluks were legal units, which were established or abolished depending on the needs and opportunities in the field. For these Kaza, available Turkish documents provide the most information, and it is precisely on the basis of them can shed light on the time of their creation ■

³⁰ H. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 195, 197.

Izvori i literatura

Neobjavljeni izvori:

- *Acta turcica*: izvorni dokumenti (15.-17. stoljeće) u franjevačkim samostanima Makarske, Zaostroga i Omiša. Prijevod dokumenata s turskog jezika učinio Hazim Šabanović. Prijevodi se čuvaju u knjižnici makarskoga samostana.
- *Regesta sidžila mostarskog suda, fragmenti iz 1044-1207 (1635-1783)*, obradio Hivzija Hasandedić.

Objavljeni izvori:

- *Acta franciscana Hercegovinae 1206.-1699.*, I., Ziral, Mostar, 2009.

Literatura:

- Aličić, Ahmed S., 1991., “Privredna i konfesionalna struktura stanovništva u Hercegovini krajem 16. stoljeća”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, 40, Orijentalni institut, Sarajevo, 125-192.
- E. J. Brill, 1997., *The encyclopaedia of islam*, vol. IV., New edition, Leiden.
- Močanin, Nenad, 1999., *Turska Hrvatska. Hrvati pod vlašću Osmanskog Carstva do 1791. Preispitivanja*, Matica hrvatska, Zagreb.
- Mujić, Muhamed A., 1952./1953., “Prilog proučavanju prošlosti Vitine”, *Prilozi za orijentalnu filologiju*, III-IV, Orijentalni institut, Sarajevo, 621-628.
- Sućeska Avdo, 1965. *Ajani. Prilog proučavanju lokalne vlasti u našim zemljama za vrijeme Turaka*, Naučno društvo SR Bosne i Hercegovine, Djela, knj. XXII, Odjeljenje istorijsko-filološkog nauka, knjiga 14, Sarajevo.
- Šabanović, Hazim, 1982., *Bosanski pašaluk. Postanak i upravna podjela*, Svjetlost, Sarajevo.